

Vilma Brodnik*

Pričevanja otrok o vojnah pri pouku zgodovine

Children's testimonies about war in history lessons

Izvleček

V prispevku je predstavljena didaktična vrednost virov prve roke – pričevanj pri obravnavi učne teme o značilnostih okupacijskih sistemov med drugo svetovno vojno na Slovenskem na primeru nacistične raznarodovalne politike in dogajanja ob koncu vojne. V izbrana pričevanja, ki se pri pouku zgodovine uporabijo kot študijski primer, so vtakane življenjske zgodbe otroka izgnanca, dveh ukradenih otrok, dveh otrok, žrtev holokavsta, in otroka s Petrička, ki so mu ob koncu vojne ubili starše. Otroci so svoja pričevanja na krute vojne izkušnje zapisali kot odrasli. Namen takšnega pouka je pri učencih spodbuditi sočutje in spoštovanje do žrtev vojnega nasilja ter jih opozoriti, da se je treba na kršenje človekovih pravic pravočasno odzvati in ga preprečiti. Učenci se tudi navajajo na delo z viri prve roke, ki se kot zgodovinski vir uporabljajo skupaj z drugimi ohranjenimi zgodovinskimi viri za obravnavano tematiko.

Abstract

The article presents the didactic value of primary sources – testimonies – in the treatment of the theme of the characteristics of the occupation of Slovenia during World War Two, using the example of the Nazi racial policies and the events after the war ended. The chosen testimonies, which are used as a study example in history lessons, include the life stories of an exiled child, two stolen children, two children who were victims of the Holocaust, and a child in the Petriček children's camp whose parents were killed at the end of the war. The children wrote their testimonies of the cruelties of war as adults. The aim of this kind of teaching is to promote in pupils compassion and respect for the victims of the violence of war, and to warn them that we should promptly react to and prevent any violation of human rights. Pupils also get used to working with primary sources which are used as historical sources, together with other preserved historical sources for this theme.

Ključne besede: pouk zgodovine, viri prve roke, genocidi, holokavst, človekove pravice

Key words: history lessons, first-hand sources, genocide, Holocaust, human rights

* Vilma Brodnik, dr. zgodovinskih znanosti, Zavod RS za šolstvo, OE Ljubljana, e-pošta: vilma.brodnik@zrss.si

Uvod

Učne teme o drugi svetovni vojni na Slovenskem kljub vse večji časovni oddaljenosti ni lahko obravnavati. Slovensko ozemlje so si razdelili štirje okupatorji, katerih skupni cilj je bil potujčenje oz. uničenje slovenskega naroda kot posebne narodne entitete (etnocide). Za uresničitev tega cilja so uvedli proti Slovencem različne ukrepe ter izvajali pritiske in množično nasilje. Zaradi revolucionarnih prizadevanj je na delu slovenskega ozemlja potekala še državljanska vojna, ki je globoko zarezala v slovensko samobit. Slovenski Judje in Romi so doživeli holokavst oz. genocid. Žrtve različnih oblik nasilja in množičnega kršenja človekovih pravic so bili tudi otroci. Preživeli otroci so večinoma v odraslih letih krute življenjske preizkušnje zapisali kot spomin in opomin, da se kaj takšnega ne bi več ponovilo. Takšna pričevanja otrok lahko vključimo kot poučno učno gradivo v pouk zgodovine. V prispevku predstavljamo primere in možnosti, ki jih vključevanje pričevanj otrok, žrtev vojnega nasilja v času druge svetovne vojne in takoj po njej, omogoča pri pouku zgodovine.

Otroci, žrtve vojnega nasilja

V Evropi je bilo v času druge svetovne vojne med otroki okrog dvajset milijonov žrtev, na Slovenskem pa okrog štirideset tisoč. Število zajema preživele žrtve vojnega nasilja in otroke, ki so izgubili življenje.¹ Med otroki, žrtvami vojnega nasilja na Slovenskem, gre na nemškem okupacijskem območju zlasti za otroke izgnance, ukradene otroke, judovske in romske otroke, ki so bili žrtve holokavsta oz. genocida; na italijanskem okupacijskem območju pa za internirance v koncentracijska taborišča, begunce z nemškega okupacijskega območja, ilegalčke (otroci iz partizanskih družin ali podpornikov OF, ki so jim ubili starše, zato so jim poiskali nadomestne družine) idr. Nekateri otroci in mladostniki so bili vključeni tudi v spopade (npr. kurirčki so prenašali pošto). Veliko otrok je postalo sirot brez enega ali obeh staršev, brez doma, brez možnosti izobraževanja.

V članku obravnavamo ohranjena pričevanja otrok, žrtev vojnega nasilja z nemškega okupacijskega območja, ki so status žrtev vojnega nasilja prejeli šele po osamosvojitvi Slovenije, in sicer na primerih otrok izgnancev, ukradenih otrok in otrok, žrtev holokavsta. Vključeno pa je še pričevanje otroka, ki so mu po vojni v množičnih izvensodnih pobojih ubili starše.

¹ Ott, Ivan, *Otroci, žrtve vojne*, str. 26.

Pričevanja otrok o drugi svetovni vojni

Čeprav se čas druge svetovne vojne vse bolj oddaljuje, jo je treba pri pouku zgodovine obravnavati z ustreznimi didaktičnimi pristopi s poudarkom na ideoloških in rasnih temeljih nacizma in fašizma, ki sta jo povzročila, na množično kršenje človekovih pravic, namen pa je tudi učence ozaveščati, da bodo pravočasno prepoznavali in preprečevali ideje in teorije, ki so vodile v svetovni spopad. Namen obravnave je pojasnjen v učnih ciljih učnih načrtov za zgodovino. V osnovnih šolah se druga svetovna vojna obravnava v devetem razredu z obvezno temo *Slovenci v 20. in 21. stoletju* in z izbirno temo *Vojne v 20. in 21. stoletju*.² V gimnazijah pa se druga svetovna vojna na slovenskem ozemlju obravnava v okviru obvezne teme *Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju*.³ Vzgojni cilji obravnave so tako v osnovni šoli kot gimnaziji podobni, in sicer, da so učenci/učenke zmožni:

- »obsoditi zločine proti človeštvu, genocide, holokavst in druge oblike množičnega kršenja človekovih pravic;
- obsoditi politične sisteme, ki ne spoštujejo človekovih pravic;
- razvijati dojemljivost za vrednote, pomembne za življenje v sodobni demokratični družbi: strpnost v medsebojnih stikih in odnosih, spoštovanje drugačnosti in različnosti, medsebojno sodelovanje, spoštovanje človekovih pravic in demokratičnega državljanstva«.⁴

V sodobni didaktiki zgodovine se za obravnavo težkih tem, kot so vojne z nasiljem in kršenjem človekovih pravic, priporoča didaktični pristop, ki temelji na vključevanju virov prve roke v pouk. Za vire prve roke je značilno, da je imela priča neposreden stik z zgodovinskim dogajanjem. Gre za različna ohranjena osebna ali družinska pričevanja. Pričevanja so lahko dnevniki, pisma, zapiski, lahko so pisani literarni viri, kamor spadajo spomini, biografije, avtobiografije,⁵ pesmi, črtice, lahko so različne druge oblike pričevanj, kot so intervjuji, televizijski portreti oseb, dokumentarne oddaje ipd. Če so vključena pričevanja otrok in mladostnikov, bo zgodovinsko dogajanje še bolj približano učencem, saj so bili iste starosti. Spodbujali pa bomo tudi empatijo in spoštovanje do žrtev vojnega nasilja. Učence je treba opozoriti, da so pričevanja viri za proučevanje zgodovine in da na njihovem temelju zgodovinarji razlagajo, kaj se je zgodilo (pišejo zgodovino). Učenci pričevanja in osebna doživetja tudi primerjajo s splošnim zgodovinskim dogajanjem, sklepajo o vplivu širšega zgodovinskega ozadja na osebno doživljanje, z osebnih perspektiv lahko raziščejo različne vidike vojne kot celote, primerjajo lahko tudi več različnih pričevanj o istem dogajanju (večperspektivnost) in presojaajo o pomenu virov prve roke kot zgodovinskih virov.⁶

2 Učni načrt za osnovno šolo, str. 23–26.

3 Učni načrt za gimnazijo, str. 40–41.

4 Učni načrt za osnovno šolo, str. 6 in podobno v: Učni načrt za gimnazijo, str. 9.

5 Povzeto po: Grafenauer, Bogo, *Struktura in tehnika zgodovinske vede*, str. 252.

6 Brodnik, Vilma, *Pouk zgodovine v evropskih oddelkih*, str. 7–8.

Pričevanja kot viri prve roke so pomemben zgodovinski vir in učno gradivo. Učenci lahko povprašajo o zgodovinskem dogajanju tudi svoje starše, sorodnike ali znanke. Učitelj pa za pouk izbere takšna pričevanja, ki ne vključujejo nazor-nih opisov trpljenja in mučenja. S takšnim izborom pričevanj izkaže obzirnost in spoštovanje do žrtev in učencev, saj bi preveč nazorna pričevanja pri učencih lahko povzročila stres, tesnobo ali celo odpor do zgodovine, nekatere učence lahko trpljenje žrtev preveč prevzame, spet drugi lahko izrazijo neprimerne opazke, del pa jih celo simpatizira s storilci oz. z močjo totalitarnih sistemov. Izbrana pričevanja pa naj vseeno dovolj povedno prikažejo kruta osebna doživetja.⁷ Z učenci je treba proučiti motive in vzroke za ravnanje storilcev, ki naj bodo prikazani kot navadni ljudje v izjemnih okoliščinah (del storilcev pa je spadal tudi v skupino psihopatov).⁸ Učence je treba opozoriti na razlikovanje med nacistično in sodobno Nemčijo, naj se ne ustvarja vtisa, da so bili vsi Nemci nacisti⁹ (izpostavi se npr. življenjsko zgodbo vidnega nemškega državnika Willyja Brandta).

Pričevanja so bogat vir informacij, saj učenci v njih poiščejo informacije, zgodovinska dejstva ter dokaze o dogajanju, na njihovem temelju pojasnijo značilnosti, primerjajo in opišejo podobnosti in razlike, oblikujejo razlage, sklepe, mnenja, argumente ipd. Napišejo pa lahko tudi poročilo, v vlogi novinarja napišejo časopisni članek, v vlogi aktivista ali borca za človekove pravice napišejo apel idr.

Pričevanja pa se lahko uporabijo tudi kot učno gradivo za razvijanje in spodbujanje veščin kritičnega mišljenja. Pri tem učenci ugotavljajo:

- ali gre za vire prve ali druge roke, kdo je avtor/priča – kaj je videl, slišal, čutil, zakaj je tako razmišljal;
- kakšne možnosti je imel avtor – kaj je vplivalo na njegove odločitve;
- v zgodovinskem besedilu učenci ločujejo med zgodovinskimi dejstvi in mnenji;
- pri mnenjih ugotavljajo, ali je avtor za, proti ali je nevtralen, ugotavljajo, ali so navzoči predsodki, stereotipi, pristranskosti;
- ugotavljajo, kakšen je namen pisanja (ali poroča, razlaga, prepričuje, napada in utemeljuje);
- ugotavljajo, kateri zgodovinski vir je bolj verodostojen (bolj verodostojen je tisti, ki vključuje objektivna dejstva in informacije ter nevtralen slog pisanja);
- zgodovinsko dogajanje presoja z več perspektiv, če o njem pričata vsaj dve pričevanji;
- na temelju zbranih informacij interpretirajo zgodovinsko dogajanje in ugotovitve podprejo z argumenti;
- presodijo, ali so zgodovinska dejstva in dokazi uporabni za razlago značilnosti okupacije slovenskega ozemlja.¹⁰

7 Zakaj poučevati o holokavstu, str. 13.

8 Prav tam, str. 15.

9 Prav tam, str. 15.

10 Stradling, Robert, *Poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja*, str. 144–145. Glej tudi: Brodnik, Vilma, *Delo z zgodovinskimi viri in spodbujanje bralne pismenosti*, str. 33–45.

Pričevanja ohranjajo dragocene spomine, na katere pa vpliva proces pozabe, preoblikovanja, zamolčevanja, zato jih je treba dopolnjevati z drugimi vrstami zgodovinskih virov.¹¹ V primerih, da so o nekem zgodovinskem dogajanju ohranjena le pričevanja, pa jih je treba zbrati čim več, da se lahko na njihovem temelju poda verodostojna slika zgodovinskega dogajanja.

Otroci izgnanci

Nacistična raznarodovalna politika je izvajala ukrepe, kot so izgoni prebivalstva, prisilna mobilizacija v nemško vojsko, kraja otrok, streljanje talcev, prepoved slovenskega jezika, društev, tiska, uničevanje slovenskih knjig, ponemčevanje slovenskih osebnih in krajevnih imen, vpeljava nemškega šolstva, obvezni tečaji nemščine itd. Izganjanje prebivalstva je bila najbolj množična oblika nacistične raznarodovalne politike. Smernice za izganjanje Slovencev je izdal poveljnik SS (Schutzstaffeln) Heinrich Himmler aprila 1941. V teh smernicah je zapisal:

- »1. Takoj je treba izseliti vse slovensko izobraženstvo.
2. Takoj bodo z družinami vred izseljeni vsi Slovenci, ki so se priselili po letu 1914. Z izborom je treba še preveriti, ali so med njimi rasno posebno dragoceni elementi, za katere se domneva, da so bili nekoč nemškega, germanskega porekla, in jih nočemo prepustiti tujemu ljudstvu. Tiste, ki jih bodo izbrali pri grobem izboru, je treba nato poslati k osrednjemu vselitvenemu uradu, da jih bo natančneje pregledal.
3. Izseliti je treba tudi prebivalce obsavskega pasu, ki obsega območje nemškega rajha jugozahodno od Save, in območje okoli 20 km severovzhodno od Save. Tukaj je treba ravnati kot pri točki 2.
4. Izseliti je treba tudi prebivalce takoimenovanega obsoteljskega pasu ... Tukaj je treba ravnati kot pri točki 2.
5. Izseliti je treba tisto vaško prebivalstvo po vsej Spodnji Štajerski, ki očitno kaže primesi tuje krvi. Tudi te osebe je treba podvreči grobemu rasnemu pregledu.
6. Drugo prebivalstvo, to je večina, ostane za sedaj v deželi. Po gauleiterjevih pozivih bo v znamenje svoje notranje pripravljenosti do Nemčije stopilo v Štajersko domovinsko zvezo. Vsak vstop v Štajersko domovinsko zvezo bo odvisen od podrobnejšega pregleda v osrednjem vselitvenem uradu.«¹²

V načrtu je bil izgon od 220.000 do 260.000 Slovencev, izgnali pa so jih okrog 63.000. Največ Slovencev, približno 45.000, je bilo izgnanih v Nemčijo, v NDH okrog 10.000 ter v Srbijo okoli 7500 Slovencev. Približno 17.000 Slovencev se je pred izgonom samim umaknilo z območja nemške na območje italijanske

11 Klavora, Marko, *Kako »običajnega« posameznika umestiti v zgodovino in zgodovinopisje? Spominjanja prebivalcev v Zgornjem Posočju na kratko 20. stoletje*. Gradivo seminarja za profesorje zgodovine.

12 Ferenc, Tone, *Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno*, str. 32.

okupacije, v Ljubljansko pokrajino. Te žrtve nacizma imenujemo begunce.¹³ Največ Slovencev so izgnali iz Posavja in Posotolja, in sicer okrog 32.055, sem pa so naselili okrog 11.000 kočevskih Nemcev, saj je kočevsko območje po delitvi ozemlja med okupatorje spadalo pod italijansko okupacijsko območje. Slovence iz Štajerske in z bistrškega območja so izgnali zlasti na Hrvaško in v Srbijo.¹⁴ Izgonu so bili podvrženi tudi prebivalci, ki so podpirali narodno osvobodilno gibanje. Po kapitulaciji Italije so nemške nacistične oblasti izganjale tudi Slovence z delov Primorske. Po končani vojni so imeli nacisti v načrtu izgnati tudi eno tretjino Slovencev iz Gorenjske iz t. i. nacionalno-političnih razlogov, sem pa bi naselili 10.000 Nemcev iz romunske pokrajine Besarabije.¹⁵ Izgnali so tudi okoli 300 družin koroških Slovencev z okoli 1000 ljudmi, na njihove domove pa naselili Nemce iz Kanalske doline in zakupnike.¹⁶

Izgnane Slovence so nacistične oblasti zbrale v zaporih in na preselitvenih taboriščih,¹⁷ ki so bili v Mariboru, Celju, Slovenj Gradcu, Begunjah na Gorenjskem, v Goričanah pri Medvodah, Šentvidu nad Ljubljano. Največje med njimi je bilo v Brestanici (tedanjem Rajhenburgu), in sicer v grajskih hlevih. Grad v Brestanici je preurejen v muzej, v okviru katerega je tudi zbirka o izgnancih. Slovenski izgnanci so si dolgo prizadevali pridobiti status žrtev vojnega nasilja, kar jim je uspelo šele v času samostojne Slovenije leta 1995. Organizirani so v dobro delujoče Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945, ki je zbralo in objavilo številna pričevanja. Leta 2009 pa je bila o njih posneta tudi dokumentarna oddaja v treh delih z naslovom *Izgnani Slovenci 1941–1945* (prvi del: *Izgon*, drugi del: *Izgnanstvo in prisilno delo*, tretji del: *Vrnitev*). Dostopno je v arhivu oddaj na Multimedijem spletnem portalu TV Slovenije. Izgnanci so lahko tudi kot žive priče dogajanja povabljeni k pouku zgodovine.

Primer obravnave pri pouku

Navajamo primer pričevanja preživele izgnanke, ki ga je leta 2011 ob 70-letnici izгона Slovencev in 20-letnici delovanja Društva izgnancev Slovenije 1941–1945 zapisala učenka Lucija Koražija iz Osnovne šole Blaža Kocena Ponikva.

13 Izgnanci so tisti Slovenci, ki jih je izgnala z domov nemška nacistična oblast. Pogosto se izgnanci pomotoma imenujejo interniranci. Pri internirancih gre namreč za posebno skupino žrtev vojne, ki jih je z domov v času italijanske fašistične okupacije v Ljubljanski pokrajini nasilno odpeljala italijanska okupacijska oblast. Izraz izgnanec je za najštevilnejšo skupino žrtev vojnega nasilja vpeljala posebna strokovna skupina v letu 1971 (več v knjigi: *Izgnanci*, str. 15).

14 *Izgnanci*, str. 2–3.

15 Ferenc Tone, *Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno*, str. 77.

16 http://www.siol.net/novice/slovenija/2012/04/celovcu_spomin_na_70-letnico_izselitve_koroskih_slovencev.aspx, 24. 2. 2014.

17 Učencem se razloži, da so obstajale različne vrste taborišč: koncentracijska taborišča (za internacijo oz. prisilno namestitev civilnega prebivalstva in vojaških oseb), begunska, kazenska, delovna, preselitvena (za zbiranje izgnancev pred transportom večinoma v delovna taborišča), uničevalna (zlasti za Jude, npr. Auschwitz).

»... Tragična zgodba Jozefine Bevc, rojene Potočnik, se je pričela z nočjo, ko so Nemci prišli po njenega očeta. To je bilo 20. 9. 1942. Naslednje jutro se je Jozefina s svojimi brati in sestro napotila v Lesično, kjer je videla tri avtobuse mož v spremstvu policistov. Slutnjo, da je bil oče odpeljan v zapor v Maribor, kjer je bil ustreljen, je kasneje potrdil nek preživel zapornik.

Z grozo so čakali, da Nemci pridejo tudi po družino. Vsak ropot in pasji lajež sredi noči sta v njih vzbudila strah. Zgodilo se je 4. 11. 1942 okoli polnoči. Nemci so ukazali, da s seboj vzamejo najnujnejše stvari in se v dveh urah pripravijo na odhod. Jozefina se živo spominja teh trenutkov. Kot najstarejša izmed petih otrok je prevzela veliko skrbi za mlajšo sestro in brate, še posebej zato, ker je bila njena mama zaradi nosečnosti onemogla. Povedala je, da so vsi v zmedi tekali sem in tja in iskali stvari, ki so jih nato vzeli s seboj. Vsak je v rjuho zavil nekaj oblačil. S seboj so vzeli tudi šest sveže pečenih hlebcev kruha. Z bolečino v srcih so zapuščali domačijo s 15 glavami živine, 25 prašiči, polnimi sodi vina in vsem, kar so si prigarali s pridnimi rokami. Odpeljani so bili v Lesično, kjer so jih »natlačili« v staro mesnico kot živino. Tam je bila tudi 80 let stara ženska iz Virštanja, ki je imela s seboj 6-mesečnega vnuka, katerega so dali v roke Jozefini. Tesno ga je stiskala k sebi, da ga ne bi zeblo. Odpeljani so bili v zbirni center v Celje. Za okoli 300 ljudi sta bili le dve stranišči, zato je bilo veliko nesnage. Spali so na slami na tleh. Jedli so le fižol iz konzerv in kruh, ki so ga prinesli s seboj. V Celju so Jozefini vzeli otročka, ki ga je varovala. Takrat ni vedela, kaj se je potem dogajalo z njim, vendar je po vojni izvedela, da je preživel. Do danes jo je že večkrat obiskal in prisluhnil njenim pripovedim o teh dogodkih.

Po treh dneh bivanja v Celju so jih odpeljali v Frohleiten v Avstrijo in jih nastanili v vojaške barake. Tu so ostali dva tedna. Zapornike so razporedili v sobe po starosti in spolu. Imeli so malo prostora. Omarica, ki so jo imeli, je morala biti zelo urejena, sicer je sledila kazen. Iz tega razloga je »lagerfirer« udaril tudi Jozefino.

Vsako jutro so zgodaj vstajali, se postavili v vrsto in vzklikali: »Heil, Hitler.« Po zajtrku so ženske pomagale v kuhinji. Hrana je bila slaba in ni je bilo veliko. Še posebno fantje so bili zelo lačni. Pobirali so kuhan krompir, ki so ga dekleta skrivaj nosila ven, in hodili na njive, kjer so kmetom jemali zelenjavo.

Po dveh tednih bivanja v Frohleitnu so izgnance z vlakom odpeljali v Bamberg, kjer so jih nastanili v samostanu. Nekaterih občutkov se Jozefina spominja tako dobro, kot da bi jih doživljala pred nedavnim. Tako se spominja, da so se ob prihodu v Bamberg prvič po dolgem času dobro najedli okusne krompirjeve juhe. Razporejeni so bili v sobe z večnadstropnimi posteljami. Oblačila so bila običajna in so jih dobivali v zaporu. Od sorodnikov so prejemale pakete s kruhom, mesom v masti, sadjem ipd. Včasih so jim v kruh dali živilske nakaznice, s katerimi so kupovali hrano. Po zajtrku, običajno kruhu in kavi, je vsa mladina od trinajstih let dalje odšla z odraslimi na prisilno delo. Tja so hodili v skupinah in pod strogim nadzorom. Jozefina je delala v letalski industriji, njen brat Zvonko pri peku, brat Stanko pri mesarju.

V Bambergu so ostali leto in pol. Medtem je Jozefina hudo zbolela. Verjetno je bila bolezen posledica udarca v glavo iz Frohleitna. Mučili so jo hudi glavoboli in omotica, vendar je kljub temu morala odhajati na delo, saj ji niso verjeli, da je tako hudo. Po nekaj dneh je padla v nezavest, zato so jo odpeljali v bolnišnico, kjer je ostala mesec dni. Zaradi bolezni kar devet mesecev ni hodila na delo. Medtem je mama rodila. Na svet je prirojala najmlajša sestra Slavica. Kljub težkim razmeram je malo dete med zapornike prineslo novo upanje.

S tesnobo v srcu se Jozefina spominja noči, ko so morali zaradi nevarnosti zračnih napadov nenehno vstajati in odhajati v zaklonišča. Ko je bila še bolna, ni smela vstajati, zato je ostajala v postelji. Takrat sta ji upanje dajali le molitev in globoka vera v Boga.

Iz Bamberga so Jozefino in njeno družino premestili v taborišče na podežlju, Baumgarten. Jozefina se spominja velike dvorane, kamor so zaprli taboriščnike. Tu so jih čakali kmetje, ki so si jih izbirali za pomoč na kmetiji. Jozefina je nekatera dela na kmetiji rada opravljala. Težko pa je kosila. Včasih se je od napora zgrudila na tla. Spominja se, da jo je gospodar pri delu nenehno priganjal.

Konca vojne so se taboriščniki zelo razveselili in so komaj čakali, da odidejo domov. Ko je končno prišel ta dan, so se z vlakom odpeljali do Celja, kjer so jih že čakali sorodniki.

Doma so našli le požgane razvaline. Jozefinina teta iz Zibike je širokosrčno povabila družino k sebi domov. Od tod do Gubnega je bilo dve uri hoda, zato so si za bivanje zasilno uredili svinjski hlev. Spali so na prepihu, zeblo jih je in bili so lačni. Najmlajši otroci so bivali pri teti, vse dokler hiša ni bila popravljena. Pri Potočnikovih, kot v mnogih drugih družinah, življenje nikoli več ni bilo tako kot pred vojno. Očeta ni bilo več, živeli so v pomanjkanju. Jozefina, ki je ob koncu vojne imela osemnajst let, se je kmalu omožila in odselila. Kljub temu da danes živi sama, ji ob 16 vnukih ni nikoli dolgčas. Kot pravi, čas zaceli rane, spomini na dneve groze, strahu in obupa pa ostajajo ...«¹⁸

Učence skozi branje pričevanja lahko vodijo vprašanja:

- Kakšen vzrok se lahko razbere za izgon Slovencev na primeru družine, opisane v pričevanju?
- Kakšne so bile razmere v preselitvenih taboriščih?
- Kako je potekalo življenje v delovnem taborišču?
- Utemelji trditev, da so bili izgnanci tudi žrtve prisilnega dela, in pojasni, kaj pomeni prisilno delo.
- Kako je priča kot otrok doživljala izgnanstvo?
- Na primeru pričevanja razloži, kakšno življenje je izgnance čakalo ob vrnitvi domov.

¹⁸ Koražija, Lucija, *Preživeli so dneve groze, strahu in obupa*, str. 232–236.

Za razumevanje širšega zgodovinskega ozadja dogajanja pa se lahko učenec zastavi še naslednje naloge:

- Pojasni razlike med delovnimi, kazenskimi in uničevalnimi taborišči. Katera taborišča so opisana v pričevanju? Utemelji odgovor.
- Utemelji misel, da je izgon ukrep totalitarne oblasti, in pojasni bistvo totalitarizma.
- Kaj nam pričevanje sporoča o nacistični okupaciji Slovenije? Kakšni so bili drugi ukrepi nacističnih oblasti za raznarodovanje slovenskega naroda (etnoid)?

Ukradeni otroci

Heinrich Himmler je dne 25. junija 1942 v *Smernicah za izvedbo akcije proti partizanom in drugim banditom na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem* ukazal: »... 3. Akcija ima vse elemente, da naredi neškodljivo prebivalstvo, ki je prostovoljno podpiralo in oskrbovalo bandite z naborom ljudi, orožjem in jim nudilo zavetje. Moške iz takih družin, v mnogih primerih celo sorodnike, je treba postreliti, ženske zapreti in jih poslati v koncentracijsko taborišče, otroke oddaljiti iz njihove domovine in jih namestiti v pokrajinah tretjega rajha. Pričakujem posebno poročilo o številu otrok in njihovi rasni vrednosti. Vse premoženje teh družin bo zaseženo. Drugi cilj je – ljudstvo dobre volje osvoboditi band in mu dati občutek varnosti v nemškem rajhu.

4. Izvedba akcije bo pri izpolnjevanju dolžnosti od mož zahtevala skrajno preudarnost kot tudi telesne moči in napore v težkih hribovitih predelih. Pričakujem, da bodo vodje in možje SS in policije izpolnili zaupana jim pričakovanja.«¹⁹

Na Gorenjskem in slovenskem Štajerskem je bilo v akciji, ukazani v *Smernicah*, nasilno odpeljanih oz. ukradenih ok. šeststo slovenskih otrok. Namestili so jih v zbirne centre v Celju, Šentvidu nad Ljubljano in Goričanah pri Medvodah, nato pa prepeljali v nemška taborišča (Frohnleiten pri Gradcu, Saldenburg, Neustift, Himmelberg, Selingenporten, Eisenstein, Kastel – Amberg), v domove organizacije Lebensborn, del so jih posvojile nemške družine.²⁰ Po vojni se je v domovino vrnila približno polovica ukradenih otrok, okrog sto jih je ostalo v Nemčiji, zlasti osiroteli otroci, nekatere so sorodniki izsledili in jim jih je s pomočjo dolgotrajnih sodnih postopkov uspelo vrniti domov.

Primer obravnave pri pouku

V novejšem času je znan primer enega od ukradenih otrok, t. i. deklince z dvema imenoma Ingrid von Oelhafen – Erike Matko. Njena kruta življenjska preizkušnja se začne leta 1942, ko so na dvorišču Deške okoliške šole v Celju nacisti

19 *Taboriščniki, ukradeni otroci. 60 letnica nacističnega genocida*, str. 12–13.

20 Kraigher Gregorc, Alenka, *Ukradeni otroci*, str. 115–116.

zbrali 1262 ljudi. Veliko je bilo sorodnikov ustreljenih partizanov v zaporu Stari pisker v Celju. Med njimi je bila tudi družina Matko iz Rogaške Slatine (oče Johan, mati Helena in otroci Tanja, Ludvik in Erika). Ingrid – Erika si je več desetletij prizadevala raziskati svoj izvor in spoznati svoje sorodnike. Svojo življenjsko zgodbo je opisala v posebni knjigi spominov z naslovom *Hitlerjevi pozabljeni otroci*. Navajamo odlomek iz teh spominov: »Zdaj vem, kdo sem bila in kdo sem. Erika Matko je bila otrok Lebensborna, ukraden iz Jugoslavije, ki je izginil v norosti programa Lebensborn. Ingrid von Oelhafen je Nemka, fizioterapevtka, ki je prinesla olajšanje generacijam otrok.

Moje ime je bilo Ingrid von Oelhafen. Bila sem tudi Erika Matko. Ingrid je Nemka; Erika je iz Jugoslavije. Obe sta jaz. In zdaj? Zdaj sem Ingrid Matko-von-Oelhafen. Kot sem zmerom bila.«²¹

Ohranjena in objavljena so tudi pričevanja nekaterih drugih ukradenih otrok, ki so se po vojni vrnili v domovino. Sergej Hribar je tako ohranil naslednje spomine na svoje ukradeno otroštvo: »Star sem bil komaj pet let, ko sem se s sorodniki znašel v zbirnem taborišču v Celju. Tu so pripravljali Transporte za naprej, ločevali so otroke od staršev, in to po treh skupinah: najstarejše ljudi so pošiljali v posebna taborišča, ljudi srednjih let v koncentracijska taborišča in otroke spet v posebna taborišča. Iz Celja so nas otroke odpeljali v prehodno taborišče Frohnleiten. Tam nismo bili dolgo, od tam nas je pot vodila prek Saldenburga, Neustifta, Kastla, Seidelthama in seveda nazaj domov. ... Huda so bila po svoje vsa. Frohnleiten mi je ostal v spominu po barakah, kjer sem bil povsem izgubljen, saj sem bil star komaj pet let. Kar izgubil sem se od začetka: barake so si bile podobne, eno ležišče mi je bilo odkazano, in nisem ga več našel. Seveda pa so bila vsa enaka in je bilo tako vseeno, na katerem sem bil ... Bil sem sam, nekateri otroci so bili v večjih skupinah, tudi od doma so se že poznali. Jaz pa sem bil tedaj še edinec in sem bil še bolj osamljen. Toda kmalu smo se strnili in kot strnjena skupina lažje premagovali taboriščne tegobe. Zdi se mi, da smo prav zaradi tega preživel; končno pa smo tudi bili potomci tistih puntarjev na Gorenjskem in Štajerskem, ki so se že nekdaj upirali, in tako Nemcem ni bilo že v naprej dano, da bi iz nas naredili Nemce.«²²

Učence lahko skozi analizo pričevanj vodimo z naslednjimi vprašanji in aktivnostmi:

- Pojasni, zakaj bi lahko Eriki Matko rekli deklica z dvema imenoma.
- Kako je v drugem odlomku prikazan postopek kraje otrok?
- Kako so v drugem odlomku opisana doživljanja taborišča z očmi petletnega otroka?
- Napiši apel za vrnitev ukradenega otroka.
- V šolski knjižnici poišči mladinsko povest pisatelja Antona Ingoliča z naslovom *Deček z dvema imenoma*, jo preberi in o vsebini napiši krajše poročilo.

21 Von Oelhafen, Ingrid, Tate, Tim, *Hitlerjevi pozabljeni otroci*, str. 208.

22 Kraigher Gregorc, Alenka, *Ukradeni otroci*, str. 117.

Otroci, žrtve holokavsta

Adolf Hitler je napovedal uničenje judovskega ljudstva v svoji knjigi *Mein Kampf*, ki predstavlja program nacizma. Po prihodu nacistov na oblast so si sledili ukrepi proti judovski skupnosti, in sicer bojkot judovskih podjetij in svobodnih poklicev, odpuščanje judovskih vladnih uslužbencev, novinarjev in umetnikov. Leta 1935 so s t. i. Nürnberškimi zakoni Jude spremenili v povsem brezpravne državljane, z Zakonom o državljanstvu so jim bile odvzete politične pravice. Z Zakonom za zaščito nemške krvi in časti so jim bile prepovedane poroke z Nejudi, izobešanje nemške zastave ter zaposlovanje nejudovske služinčadi. Z minimalnim denarnim nadomestilom so začeli pleniti še premoženje, kar so označili za arianizacijo nemškega gospodarstva. Leta 1939 je bil sprejet odlok o obveznem nošenju Davidove zvezde.²³ Leta 1942 so na wannseejski konferenci sprejeli ukrepe za »dokončno rešitev judovskega vprašanja« v Evropi. Začele so se množične deportacije judovskega prebivalstva v koncentracijska taborišča smrti, ki so potekale od Zahoda proti Vzhodu in povzročile kar šest milijonov žrtev, med njimi tudi številnih otrok.²⁴

Primeri obravnave pri pouku

Med otroki, žrtvami holokavsta, je bila tudi Miriam Steiner, ki je pripadala slovenski judovski skupnosti. Po vojni je svoje spomine na holokavst strnila s spomini drugih judovskih otrok v mladinski povesti *Vojak z zlatimi gumbi*, ki jo pripoveduje deklica po imenu Biba. Navajamo nekaj odlomkov iz mladinske povesti z nalogami in aktivnostmi za učence: »Vojaka sta dala očetu neke krpe in stopila k vratom, kar je pomenilo, da morajo ven. Oče je dolgo stal na mestu in bilo je, kot da ne ve, kaj naj naredi s tem, kar je držal v rokah. Gledal je v tla. Bilo ga je sram. Mama je stopila k njemu in vzela krpe iz njegovih rok. Tudi ona jih je nekaj časa gledala, potem pa je hitro vzela iglo in sukanec in jih začela šivati na rokave. Najprej na Bibin, potem na očetov in nazadnje je slekla še svoj plašč in na rokav prišla krpo. Biba si je takoj ogledala, kaj ima na rokavu. Bila je velika, rumena zvezda, v kateri je nekaj pisalo. Gledala jo je in vedno lepša se ji je zdela.«²⁵

»Sredi velikega polja se je nenadoma pokazalo majhno naselje. To so bile dolge, hišam podobne barake. Stale so na majhnem prostoru druga poleg druge, ograjene z žico ... Vrata barake so se odprla in vojaki so jih začeli tlačiti vanjo. Ko je bil tudi zadnji otrok že notri, so vrata zaprli in odšli. ... Postal je soparno. Iz kotov je začel zaudarjati strašen smrad. Skozi zamreženo okno je pritiskalo sonce, strop se je potil od vročine. ... In temu strahu se je pridružila še žeja. ...«²⁶

23 Jelinčič Boeta, Klemen, *Kratka zgodovina Judov*, str. 224.

24 Piekalkiewicz, Janusz, *Druga svetovna vojna*, str. 139, 733.

25 Steiner, Miriam, *Vojak z zlatimi gumbi*, str. 14–15.

26 *Prav tam*, str. 39–41.

»Zakaj so ostali mali otroci v baraki? ... Velika deklica je ves čas nemo strmela v vojake in spremljala vsako njihovo kretnjo, kot da ona edina ve, da otroci v baraki niso dobili vode, da je tudi oni ne bodo dobili, da to morda sploh ni voda, kar vojaki pravkar zlivajo po stenah barake. Za njo je imel smeh Vojaka z zlatimi gumbi povsem določen prizvok. Spremljala je oficirjevo roko, to lepo, negovano, čisto roko, z dolgimi tenkimi prsti, pod katerimi se je zdajci nekaj zasvetilo. Vžigalica!«²⁷

»Bibina mama se je vračala z dela vedno bolj molčeča in bolj utrujena. Takoj je legla in Biba je vsako jutro trepetala, da se ne bo zbudila. Spali sta v isti postelji. ... Saj Biba niti slutila ni, da je tisti košček kruha, ki ga mati vsak dan prinese s pretvezo: »Danes sem pridno delala, pa so mi dali dva koščka kruha,« razen juhe edina hrana in še tej se mati odpove, da bi ona, Biba, imela.«²⁸

»Biba ji je pomolila skodelico. 'Si žejna? Prinesla sem ti vodo in zdravila.' Mati je dolgo gledala v zdravila, jih molče položila na jezik in srknila nekaj požirkov vode. ... Mati je legla nazaj in pogledala k Bibi. /.../ 'Tako velika si že, tako odrasla.'«²⁹

»Sedla je na kamen pred vrati pralnice, pokukala skozi špranjo, če je tam še vedno plavo krilo, se pomirjeno naslonila na steno in čakala.

V rokah je držala velik kos kruha in samogibno ponavljala pesmico: sem deklica mala ...«³⁰

- Kako je življenje v taborišču predstavljeno skozi oči šestletne deklice Bibe?
- V odlomkih poišči dokaz, da gre je za zgodbo judovske družine.
- Na temelju odlomkov opiši vsakdanje življenje v koncentracijskem taborišču.
- V odlomkih poišči dokaze, da je predstavljen holokavst.

Avtorica mladinske povesti Miriam Steiner se je rodila leta 1935 v Karlovcu na Hrvaškem, družina se je kmalu preselila v Trebnje, kjer je njen oče odprl lekarno. Kmalu po začetku vojne so njo z mamo in očetom italijanske okupacijske oblasti internirale v koncentracijsko taborišče Ferramonti na jugu Italije. Vojno so člani družine preživel, Miriam pa je pozneje na Filozofski fakulteti v Ljubljani študirala primerjalno književnost, se ukvarjala z novinarstvom in pisala kratke črtice (Spomini, objavljeni v reviji Mlada pota 1952/53). Nekaj časa je delovala tudi kot vzgojiteljica judovskih otrok in mladine, preživelih holokavst, v letovišču Crikvenica na Hrvaškem. Svoje in njihova pričevanja je leta 1964 strnila v povesti Vojak z zlatimi gumbi. V začetku 70. let 20. stoletja se je preselila v Izrael, si ustvarila družino in službovala v arhivu muzeja Yad Vashem. Pomembno je tudi njeno delo v Komisiji, ki razglša pravičnike med narodi (to so ljudje, ki so pred holokavstom pomagali reševati Jude). V Izraelu je povest Vojak z zlati-

27 Prav tam, str. 43, 46.

28 Prav tam, str. 66–67.

29 Prav tam, str. 71.

30 Prav tam, str. 85–87.

mi gumbi razširila v roman, ki je bil preveden v več jezikov. Mladinski roman ni pravo pričevanje, namenoma ne omenja časa in imen krajev. Najbolj grozljiv prizor v romanu je povezan z vojakom z zlatimi gumbi (fašističnim polkovnikom Molettom), ki je zažgal barako z najmanjšimi otroki. V romanu je izrazila strah, grozo in trpljenje otrok v vojni, ko so se pogosto, ločeni od mater, prilagodili novim razmeram. Otroci so se spraševali, kje so mame, zakaj so dovolile, da so otroke ločili od njih, saj se niso zavedali, da niso imele izbire, saj so bile tudi one žrtve vojnega nasilja.³¹

Večja judovska skupnost je živela pred drugo svetovno vojno tudi v Prekmurju, holokavst, ki so ga izvajale madžarske in nemške oblasti, pa je preživel 25 Judov iz Murske Sobote in 23 iz Lendave. Ubitih je bilo 387 članov judovske skupnosti. Med preživeli je bila tudi Erika Fürst s sestro in mamo, oče se ni vrnil iz taborišča. Navajamo odlomek iz njenega pričevanja:

»Otroci smo hodili v šolo vse do, mislim, jeseni 1943, ko smo mogli začeti nositi davidove zvezde (op. od 1944). Tako smo bili prepoznavni, da smo Judje. Marsikatera sošolka, prijateljica se ni hotela več pojaviti z mano na cesti, ker sem morala imeti na plašču zvezdo. Lahko rečem, da se slovenski otroci niso sramovali iti z mano po cesti ... No potem se je dostikrat zgodilo, da smo zaradi bombnih napadov prej končali s poukom in smo morali domov.«³²

Na odlomek se lahko navežejo naslednje naloge za učence:

- Kaj predstavlja davidova zvezda? Kakšen je bil namen njenega nošenja?
- Kako so se do deklice Erike obnašali sošolci?
- Kako je deklica Erika doživljala vojno?

Otroci, »državni sovražniki«

Ob koncu druge svetovne vojne se je na avstrijsko Koroško umaknilo ok. 18.000 domobrancev in več tisoč hrvaških in srbskih vojakov ter civilistov slovenske, hrvaške, srbske, nemške in drugih narodnosti, ki so živeli v prvi Jugoslaviji in ki so nasprotovali revoluciji oz. sodelovali z okupatorjem. Britanske zavezniške oblasti, pod katerih okrilje so se zatekli, sprva vračanja niso načrtovale. Kmalu pa so se odločile, da se jugoslovanski vojaki, ki so služili v nemški vojski, izročijo partizanskim oblastem zaradi težav z oskrbo in logistiko, izročitev pa so zahtevale tudi jugoslovanske oblasti. Partizani in Britanci so sklenili sporazum, da se partizani umaknejo s Koroške, če jim Britanci začnejo vračati domobrance in vojake drugih vojaških formacij ter civiliste. Prisilno vračanje ni bilo dovoljeno, zato

31 Povzeto iz e-korespondence avtorice članka z Miriam Steiner Aviezer v letu 2010 ter Goldfrad, K., *Beyond Testimony: An Interview With Miriam Steiner-Aviezer*, str. 19–22.

32 Luthar, Oto, Pogačar, Martin, *Dežela senc. Spomin na izgon in izginotje judovske skupnosti v Prekmurju*, str. 43.

so se odločili za zvižaco, češ da jih bodo prepeljali v Italijo. V Slovenijo je bilo tako vrnjenih ok. 12.000 domobrancev. Ko so voditelji domobranskega tabora spoznali prevaro in ob napovedi, da bodo začeli vračati tudi civiliste, so protestirali pri britanskih oblasteh, protestiral je tudi britanski Rdeči križ, zato so britanske oblasti sklenile, da nihče več ne bo vrnjen v Jugoslavijo proti svoji volji.³³ Vrnjene domobrance, druge ujetnike, aretirance in civiliste so zaprli v sprejemna taborišča na Teharjah pri Celju, v Radovljici, v Kranju, na škofjeloškem gradu, v Škofovih zavodih v Šentvidu nad Ljubljano idr., vodila pa jih je OZNA. Vrnjene domobrance so zasliševali, v taborišča so prihajali aktivisti po posamezne ljudi, ki so jim sodili na lastno pest. Mladoletne so izpustili, iz Teharij je bilo izpuščenih ok. 400 ljudi, veliko teh so nato v maščevalnih akcijah likvidirale neformalne ali organizirane skupine. Večino od 12.000 domobrancev pa so enote Knoja likvidirale v Kočevskem rogu in v okolici Celja, številna grobišča pa so po vsej Sloveniji.³⁴ Med žrtvami so bili tudi ljudje, ki so odkrito podpirali partizane in Osvobodilno fronto, a so se oblastem zamerili, ker so pripadali premožnemu sloju, osovraženi nemški manjšini, veliko je bilo izmišljenih obtožb in osebnih maščevanj iz različnih razlogov. Manjši del je bil obsojen pred vojaškimi sodišči, večina pa je bila pobita v množičnih zunajsodnih pobojih.³⁵ Po podatkih z dne 21. 8. 2018 je bilo vseh žrtev druge svetovne vojne in zaradi nje 99.865.³⁶ Britansko vračanje razoroženih domobrancev ter zunajsodni množični poboji predstavljajo kršenje tedanjega in sedanjega mednarodnega vojnega prava.

Primer obravnave pri pouku

V zapuščeno gostilno Petriček nad Savinjo zahodno od Celja so povojne oblasti namestile otroke v Teharjah pomorjenih domobrancev in civilistov slovenske, nemške, hrvaške in drugih narodnosti. V Petričku so živeli več mesecev, bili deležni prevzgoje, nato so večini spremenili identiteto in jih oddali v rejniške družine. Najmlajši otroci dolgo niso izvedeli za svoj izvor, mnogi si še danes ne upajo govoriti, čeprav vedo za svoj rod.³⁷ V začetku devetdesetih let 20. stoletja se je prvič javno spregovorilo o otrocih s Petrička. O svojem tragičnem otroštvu v Petričku je namreč napisal obsežno knjigo Ivan Ott, ki se je kmalu po izpustitvi preselil v Nemčijo.³⁸ Več otrok s Petrička se je organiziralo in srečevalo v Celju, njihova pričevanja je zbral in objavil Janez Črnež, posamezna pričevanja je zbral Ivo Žajdela, o njihovem življenju je bil posnet istoimenski dokumentarni

33 Mlakar, Boris, *Usoda domobrancev*, str. 836–837.

34 *Prav tam*, str. 838–839.

35 *Prav tam*, str. 839.

36 <http://www.sistory.si/zrtve>, 30. 9. 2018.

37 Žajdela, Ivo, *Pretresljive zgodbe otrok s Petrička*. str. 1. Dostopno na: <http://druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/all/BA3E4F5C5D6B5815C12573840038B857?OpenDocument>, 18. 2. 2014.

38 Ivan Ott je hrvaški novinar, publicist in humanitarni delavec, živi v Nemčiji.

film. Navajamo odlomek iz pričevanja Ivana Otta: »Ostanek dneva smo preživel v veliki sobi. Komisarka je prinesla več listov papirja in nekaj rabljenih svinčnikov. Razdelila jih je in ukazala, naj rišemo, kar pač želimo. ...

Minilo je precej časa, da se je zbrala in pričela nepovezano govoriti o osvobodilni borbi, osvoboditvi, zmagi proletariata in kazni za izdajo. ... Po predavanju smo smeli zopet risati. Dal sem duška svoji fantaziji! S talentom za risanje, ki sem ga imel, sem ustvaril pravo mojstrovino o neki bitki. Tukaj so bili tanki, letala, topovi, vojaki: živi in mrtvi. To je bila namreč najbolj priljubljena tema povojne in vojne generacije. Saj smo vedeli samo za vojno. Bitka, ki sem jo naslikal, je imela nedvomno samo enega zmagovalca. Vsi tanki, ki so goreli, vsa letala, ki so se zrušila in vsi mrtvi vojaki, vsi so imeli petokrake zvezde. To je bilo moje 'maščevanje', želja otroka, ki so mu vzeli vse: toplo ognjišče, starše, prijatelja, sorodnike in osebno svobodo. Bil sem ponosen na svoje delo. Ko je komisarka pobrala risbe, sem prosil Boga, da bi opazila mojo. In res jo je opazila. ... »Kdo je to narisal? Naj vstane!« Pričakoval sem podobno vprašanje. Večkrat so me v šoli pred celim razredom pohvalili, in moja dela so visela v razredu ter na hodnikih. Ponosno sem vstal in pričakoval pohvalo. Črna vdova me je ošinila od nog do glave in zasikala skozi zobe: »Tebe bom ozdravila sovražne bolezenske domišljije. Obstajajo sredstva, da bomo izgnali iz tebe sovraštvo do komunizma. Bodi brez skrbi, domobranček moj! Na ta način se zahvaljuješ za hrano in toplo posteljo?« ... »Spal boš v sušilnici, kjer ni vlage in ne hrane!« reče in zmečka risbo ter pokliče nekega partizana. ... Odpeljal me je v gospodarsko poslopje in po lestvi na podstrešje, kjer je bila lesena kletka ... To je bila komora za sušenje mesa. In v ta prostor me je zaprl partizan. ... »Naj ti bo prav, bedak! Hotel si se maščevati. Sedaj imaš maščevanje! Ne splača se bosti z rogatimi!«³⁹

Možne naloge na pričevanje za učence so:

- Pojasni, kako je potekal vzgojno-izobraževalni proces v Petričku.
- Pojasni, kakšen vzdevek so dali učiteljici in zakaj.
- Razišči, kaj se je zgodilo z otroki s Petrička.

Sklep

Odgovorna in pomembna naloga zgodovine je, kako obravnavati teme o drugi svetovni vojni na Slovenskem, saj gre pogosto za teme, prežete z nasiljem, trpljenjem, človeško okrutnostjo, hudobijo, neizmerno slo po oblasti in moči, žal pa tudi z brezbriznostjo. Vojaške operacije, diplomatske akcije in prikazi posledic vojn so lahko suhoparni in brezosebni, obsegajo lahko opise poteka front, vojnega nasilja ter navajanje statističnih podatkov o žrtvah vojnega nasilja. Včasih

39 Ott, Ivan, *Otroci s Petrička. Ukradeno otroštvo*, str. 257–259.

so prisotna tudi ideološka opravičevanja nekega nasilja zaradi drugega, ki so jih bile deležne starejše generacije šolarjev. Takšna obravnava z moralnega in etičnega vidika ni več primerna. Starejše generacije šolarjev so bile deležne tudi pouka o drugi svetovni vojni, ki je vključeval nazorne prizore mučenja in trpljenja. Danes velja spoznanje, da takšna obravnava lahko povzroči pri učencih stres ali celo travme in odpor do zgodovine, pri nekaterih se sprožijo neprimerne opazke, posamezniki pa so celo navdušeni nad močjo totalitarnega sistema. Zato se priporoča obravnava takšnih tem s pomočjo virov prve roke v obliki različnih osebnih in tudi družinskih pričevanj. Gre za življenjske zgodbe, ki se kot študijski primeri vključujejo v pouk zgodovine o vojnem nasilju in trpljenju ljudi, če gre za otroke, pa so pričevanja učencem zaradi podobne starosti še bolj približana. Naloga in odgovornost učitelja je, da izbere takšna pričevanja, ki bodo v učencih vzbudila empatijo in spoštovanje do žrtev vojnega nasilja. S pomočjo takšnih pričevanj učenci preiščejo tudi širše zgodovinsko ozadje dogajanja, ugotavljajo zgodovinske vzroke, ki so pripeljali do vojn z genocidi in množičnim kršenjem človekovih pravic. Učence je treba poučiti, da so pričevanja viri prve roke, ne znanstvena zgodovina, ki je napisana na temelju raznolikih dostopnih zgodovinskih virov, tudi pričevanj. Vedno znova je treba učence opozarjati na znake, vzorce in koncepte, ki lahko tudi v današnjem času vodijo do kršenja človekovih pravic in vojn. Učence je treba navajati, da naj ne bodo brezbrizni opazovalci, ampak da se je treba na krivice in kršenje človekovih pravic odzvati. V didaktičnem oziru si lahko pomagajo tako, da učence učijo pisati apele, odprta/javna pisma, časopisne članke v vlogi borcev za človekove pravice. Skozi takšne dejavnosti se učenci navajajo na vlogo aktivnih in odgovornih državljanov doma, v Evropi in svetu. Na tak način se učenci ozaveščajo tudi o pojmi, kot so hudodelstvo zoper človečnost (napad na civilno prebivalstvo), vojno hudodelstvo (kaznivo dejanje med vojaškimi spopadi), genocid (načrtno uničenje skupine ljudi), holokavst (nacistični program ubijanja Judov med drugo svetovno vojno).⁴⁰ Pri vseh oblikah vojnega nasilja gre za kršenje temeljnih človekovih pravic in civilizacijskih vrednot. Učence je treba ozavestiti o pomenu prava, saj tudi v vojni prebivalstvo ščitijo mednarodne pogodbe. Med drugo svetovno vojno so temelj mednarodnega vojnega in humanitarnega prava predstavljale Haaške konvencije iz leta 1907, po katerih so bile izgnancem, ukradenim otrokom, otrokom, žrtvam holokavsta, vojnim ujetnikom in drugim kršene človekove pravice tudi v pravnem pogledu. Po drugi svetovni vojni so temelje mednarodnega kazenskega prava vzpostavili v postopkih pred Mednarodnim vojaškim sodiščem v Nürnbergu in Tokiu, uzakonjen je bil tudi pomen individualne kazenske odgovornosti.⁴¹ Glavni namen obravnave vojne tematike z vključevanjem pričevanj otrok je učence ozavestiti o pomenu spoštovanja in ohranjanja človekovih pravic, etike in temeljnih civilizacijskih vrednot, za katere so odgovorni tudi sami kot bodoči aktivni in odgovorni državljani.

40 *Zakaj povezovati holokavst z drugimi genocidi in hudodelstvi zoper človečnost*, str. 5, 8.

41 *Prav tam*, str. 16.

Povzetek

Pri pouku zgodovine v osnovnih in srednjih šolah se obravnavajo tudi teme o vojnah, polnih nasilja, trpljenja, okrutnosti, hudobije, zla in brezbržnosti. Zato je pomembna in odgovorna naloga pouka zgodovine, kako obravnavati vojno tematiko. Obravnava vojaških operacij, diplomatskih akcij ter statističnih prikazov posledic vojn je lahko suhoparna in brezosebna. Vključevanje didaktičnih gradiv s prizori mučenja in trpljenja lahko šokira in pri učencih povzroči stres ali travme, morda sproži neprimerne opazke in odpor do pouka zgodovine. Zato so različne oblike pričevanj, osebnih življenjskih zgodb ali študijskih primerov primerne za pouk zgodovine o vojnem nasilju in trpljenju ljudi. Pričevanja so lahko izražena v zapisu ali filmskem prikazu osebne življenjske zgodbe, v pesmi, v zgodbah ohranjenih fotografij, v črticah, povestih ali romanih z zgodovinskim ozadjem, v spisih in risbah otrok, žrtvah vojnega nasilja, v dnevnikih ipd. Odgovorna naloga učitelja je, da izbere takšna pričevanja, da bo v učencih vzbudil empatijo, sočutje in spoštovanje žrtev vojnega nasilja. Učence je treba opozoriti, da so takšna pričevanja viri prve roke, ne znanstvena zgodovina, ki je napisana na temelju raznolikih dostopnih zgodovinskih virov. Učence je treba ozavestiti, naj ne bodo brezbržni opazovalci, ampak da se je treba na nasilje, krivice in kršenje človekovih pravic odzvati.

Viri in literatura

Literatura

- Brodnik, Vilma, Pouk zgodovine o vojnah skozi oči otrok in mladostnikov, *Zgodovina v šoli* 23 (2014) št. 1–2, str. 23–45.
- Brodnik, Vilma, Pouk zgodovine v evropskih oddelkih, *Zgodovina v šoli* 27 (2008), št. 3–4, str. 6–11.
- Brodnik, Vilma. Delo z zgodovinskimi viri in spodbujanje bralne pismenosti, *Posodobitve pouka v osnovnošolski praksi. Zgodovina*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2013, str. 33–4.
- Ferenc, Tone. Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno, *Izgnanci*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije, 1993, str. 19–107.
- Goldfrad, K., »Beyond Testimony: An Interview With Miriam Steiner-Aviezer«, *PRISM, An Interdisciplinary Journal for Holocaust Educators*. A Rothman Foundation Publication. Rochester: NY, Circeville: Ohio, Cleveland., Volume 1 (2009), Issue 1, str. 19–22.
- Gradivo o izganjanju koroških Slovencev*. Dostopno na: http://www.siol.net/novice/slovenija/2012/04/celovcu_spomin_na_70-letnico_izselitve_koroških_slovencev.aspx, 24. 2. 2014.
- Grafenauer, Bogo. *Struktura in tehnika zgodovinske vede*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 1960.

- Jelinčič Boeta, Klemen. *Kratka zgodovina Judov*. Celovec: Mohorjeva družba, 2009.
- Klavora, Marko. *Kako »običajnega« posameznika umestiti v zgodovino in zgodovino opisje? Spominjanja prebivalcev v Zgornjem Posočju na kratko 20. stoletje*. Gradivo seminarja za profesorje zgodovine z dne 26. 1. 2012. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Koražija, Lucija. Preživeli so dneve groze, strahu in obupa, *Spomini in pričevanja III*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945, str. 232–236.
- Kraigher Gregorc, Alenka. Ukradeni otroci. V: *Borec* 51 (1999), št. 577–578, str. 115–12.
- Mlakar, Boris. Usoda domobrancev, *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. Druga knjiga. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga Založba, 2005, str. 836–839.
- Ott, Ivan. *Otroci, žrtve vojne*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2009.
- Ott, Ivan. *Otroci s Petrička. Ukradeno otroštvo*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2008.
- Program osnovna šola. Zgodovina. Učni načrt*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2011. Dostopno na: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina.pdf, 24. 2. 2014.
- Piekalkiewicz, Janusz. *Druga svetovna vojna*. Ljubljana: DŽS, 1996.
- Steiner, Miriam. *Vojak z zlatimi gumbi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1964.
- Stradling, Robert. *Poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2004.
- Taboriščniki, ukradeni otroci. 60 letnica nacističnega genocida* (ur. dr. Janez Žmavc). Celje: Društvo taboriščnikov ukradenih otrok Slovenije, 2002.
- Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina. Splošna gimnazija. Obvezni predmet (280 ur)*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2008. Dostopno na: http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2013/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_zgodovina_280_ur_gimn.pdf, 19. 2. 2014.
- Von Oelhafen, Ingrid, Tate, Tim. *Hitlerjevi pozabljeni otroci*. Ljubljana: Modrijan, 2017.
- Zakaj poučevati o holokavstu. Poročilo Delovne skupine za izobraževanje o holokavstu in drugih genocidih za leto 2010*. Ljubljana: MIZKŠ. Dostopno na: <http://www.zrss.si/default.asp?rub=4463>, 25. 2. 2014.
- Zakaj povezovati holokavst z drugimi genocidi in hudodelstvi zoper človečnost. Poročilo Delovne skupine za izobraževanje o holokavstu in drugih genocidih za leto 2010*. Ljubljana: MIZKŠ. Dostopno na: <http://www.zrss.si/default.asp?rub=4463>, 25. 2. 2014.
- Žajdela, Ivo. *Pretrsljive zgodbe otrok s Petrička*, 2007, str. 1–3. Dostopno na: <http://druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/all/BA3E4F5C5D6B5815C12573840038B857?OpenDocument>, 18. 2. 2014.